1 Ötekileştirme ve Ayrımcılık

Ötekileştirme ve ayrımcılık, toplumda farklı özelliklere sahip birey ve grupların ilişkilerini şekillendiren, köklü ve çok boyutlu sorun alanlarıdır.

Bu makaleyi Spotify'da sesli olarak dinlemek için podcast'ine bu linkten ulaşabilirsiniz.

Bu makaleyi alternatif olarak Spotify'da sesli olarak dinlemek için podcast'ine bu linkten ulaşabilirsiniz.

İşte bu kavramlara ve ilgili konulara dair kaynaklarda yer alan bilgiler:

1.1 Ayrımcılık Nedir?

- **Tanım:** Ayrımcılık, bireylerin belirli nitelikleri veya özellikleri nedeniyle farklı muamele görmesidir. Bir başka ifadeyle, belirli bir toplumsal kategoriye ait kişilerin haklarının veya toplumsal avantajlarının reddedilmesi, onlara özel yükümlülükler dayatılması veya diğer bir kategorinin üyelerine özel avantajlar sağlanarak eşitsizliğe yol açan muamelelerdir. Bu, "gayrimeşru bir kriterin uygulanmasına dayalı yapılan eşitsiz muamele" olarak da tanımlanır.
- **Eşitlikle İlişkisi:** Ayrımcılık yasağı, eşitlik ilkesiyle içsel bir bağlantıya sahiptir ve eşitliğin "olumsuz anlatımı" olarak kabul edilir. İnsan hakları evrensel beyannamesi, tüm insanların doğuştan onurlu ve eşit haklara sahip olduğunu belirtir ve eşitlik ilkesi, insan hakları sözleşmelerinin ayrılmaz bir parçasıdır.
- **Türleri:**
  - **Doğrudan Ayrımcılık:** Bir kişi veya grubun farklılıkları nedeniyle açıkça eşit olmayan bir muamele görmesidir. Buna hakaret, alay, aşağılama, yaftalama ve nefret söylemi gibi geniş bir yelpazedeki davranışlar dahildir.
  - **Dolaylı Ayrımcılık:** Fark edilmesi daha güç olan, genellikle imalar veya dolaylı ifadelerle ortaya çıkan bir ayrımcılık türüdür. "Yok sayma" bu tür ayrımcılığın en belirgin biçimlerindendir. Görünüşte tarafsız bir uygulama veya kuralın sonuçları bakımından ayrımcılık yaratmasıdır.
  - **Pozitif Ayrımcılık:** Ayrımcılığa uğrayan grupların lehine geliştirilen politika, strateji, yöntem ve uygulamalardır. Bu, eşitlik ilkesini bozmaz, aksine dolaylı ayrımcılığı engellemeyi hedefler ve mevcut yapısal eşitsizlik ortadan kalkana kadar dezavantajlı grubun fırsatlarda ve sonuçlarda eşitliğe ulaşmasını amaçlar.
  - **Kesişimsel Ayrımcılık:** Çeşitli ayrımcılık biçimlerinin bir araya gelerek belirli bir grubu daha da dezavantajlı hale getirmesi durumudur, örneğin siyah, yoksul ve kadın olmak veya eşcinsel mülteci olmak.

Bu makaleyi Youtube'da görüntülü olarak Türkçe izlemek için videosuna bu linkten

ulaşabilirsiniz.

1.2 Ötekileştirme Nedir?

- **Tanım:** Bireyin sahip olduğu farklılıklara olumsuz anlamlar yüklenerek, bu farklılıkların günlük yaşamda bir tehdit unsuru olarak algılanması sonucunda ortaya çıkan süreçtir. “Ben ve biz” dışındakilerin olumsuz algılanmasını ve değersizleştirilmesini içerir.
- **Kimlikle İlişkisi:** Ötekileştirme, kimlik farklılıklarının özselleştirilmesi, yani doğal farklılıklarmış gibi algılanması ilkesine dayanır. Kimliklerin toplumsal süreçlerin sonunda ortaya çıkmış, inşa edilmiş karakterlerini görmezden gelerek, bir grubun belirli bir özelliğini bu gruba özgü, doğal, kalıcı ve değişmez bir “öz” olarak kabul eder. Kişinin kendi kimliğine olumlu atıflar yaparken, farklılıklara ve “ötekilere” olumsuz atıflar yaparak kendi kimliğini daha değerli kılma sürecidir.
- **“Ben” ve “Öteki” İlişkisi:** “Ben” ve “öteki” kavramlarının inşası birbirine bağlıdır; “ben” olmadan “öteki” olmaz. “Öteki”, düşman bir varlık olmak yerine, kendisine yöneltilen eyleme verdiği karşılıkla ontolojik bir farklılık algısı yaratan “kendine özgü” bir varlıktır ve “ben”in etik bir değer oluşturmasına katkıda bulunur. Ötekileştirme sadece baskın grup tarafından değil, hakim olmayan gruplar tarafından da baskın gruba karşı yapılabilir.
- **Amaç:** Ötekileştirme, küçük görmek, aşağılamak ve hor görmek yoluyla farklı kimlikteki olanı zayıflatmayı, güçten düşürmeyi ve iktidarsızlaştırmayı amaçlayan bir söylem biçimidir. Siyasi bir söylem olarak kullanıldığında “biz” ve “diğerleri” arasındaki farklılığın “biz” lehine ve “diğerleri” aleyhine işleyecek bir ayrımcılığa dönüştürülmesi eğilimini ifade eder.

Bu makaleyi Youtube’da görüntülü olarak İngilizce izlemek için videosuna bu linkten ulaşabilirsiniz./ To watch this article in English on Youtube, you can access the video from this link.

1.3 Ayrımcılık ve Ötekileştirmenin Nedenleri ve Mekanizmaları

- **Kimlik ve Farklılıklar:** Toplumlar farklılık üzerine inşa edilmiştir. Kimliklerin oluşumunda farklılıklar ya tolere edilir ya da ön yargılarla ötekileştirilir. Din, ırk, dil, cinsiyet, yaşam tarzı gibi farklı unsurlar kimlik inşasında merkezi role sahiptir. Ten rengi, beden yapısı, değerler veya yaşam tarzı gibi nesnel veya soyut farklılıklar karşılaştırma yoluyla “öteki”nin tanımlanmasına yol açar.
- **Ön Yargılar ve Kalıp Yargılar:** Ön yargı, bir şeyi yeterince bilmeden varılmış bir kanıdır ve ayrımcılığı besleyen bir tahakküm mekanizmasıdır. Kalıp yargılar, farklı sosyal sınıf veya gruplara ilişkin kaynaksız ve genellemeci inançlardır. Medya gibi kültürel arenalar, kalıp yargıların ve ön yargıların oluşmasında ve yayılmasında etkili

olabilir.

- **İktidar İlişkileri:** Nefret söylemi ve nefret suçları, yapısal hiyerarşilerden ve güç ilişkilerinden ayrı düşünülemez. Ayrımcılık, egemen grubun farklılıkları baskılamasıyla başlayabilir ve hâkim kültürel yapı tarafından bir tehdit olarak algılanabilir. İktidardakilerin diğerlerini nasıl gördüğü ve anlamlandırdığı ile ilgilidir.
- **Toplumsal Dinamikler:** Toplumsal, kültürel, ekonomik, bireysel ve etnik farklılıklar ötekileştirmeye neden olabilir. İnsanlar, kendileri gibi olanlara pozitif, kendileri gibi olmayanlara ise negatif nitelikler yükler. Kendilerinden farklı kişileri kendi yaşam tarzlarına tehdit olarak algılama eğilimi vardır.
- **Bilgi Eksikliği ve Empati Yoksunluğu:** Kişi tanımadığı bir şeyin yerine kendini koyamayacağı gibi, "insan bilmediği şeyin düşmanı" da olabilir.

1.4 Ayrımcılık ve Ötekileştirmenin Etkileri

- **Bireysel Düzeyde:** Bireylerde korku, endişe, içe kapanma, topluma yabancılaşma, kültürel kayıp ve itibarsızlaşmaya yol açar. Potansiyellerine ulaşmalarını engeller ve hak ve özgürlüklerden yararlanmayı kısıtlar. Çocukluktan itibaren önyargılarla kimliklerin yönlendirilmesi, bireyin objektif bir algı geliştirmesini zorlaştırır.
- **Toplumsal Düzeyde:** Toplumsal barışı ve uyumu tehdit eder. Adalet duygusunu ortadan kaldırır ve ahlaki yapıları aşındırır. Toplumsal yapının bozulmasına hatta çökmesine yol açabilir. Ayrımcı dil ve linç kültürü beslenir, kitlesel eylemlere ve çatışmalara yol açabilir.
- **Nefret Söylemi ve Suçları:** Ötekileştirici söylemler, siyasi kazanç uğruna kamusal söylemleri kuşatabilir ve nefret suçlarına zemin hazırlayabilir.

1.5 Ayrımcılık ve Ötekileştirmenin Yaygın Olduğu Alanlar/Gruplar

- **Etnik ve Dini Kimlikler:** Ayrımcılığa neden olan en önemli faktörler arasındadır. Türkiye'de Aleviler, Ermeniler ve Kürtler gibi etnik ve dini azınlıklar, tarihsel ve güncel olarak ayrımcılık deneyimlerine maruz kalmaktadır. İslamofobi, Müslümanlara yönelik kurumsal olmayan düşmanlık, korkma ve nefret etme hali olarak tanımlanır.
- **Cinsiyet ve Cinsel Yönelim:** Kadınlar ve bireyler ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Bu ayrıştırma "doğal olmayan, anormal, toplum için zararlı" bir konuma koyarak ötekileştirir.
- **Mülteciler/Göçmenler:** Özellikle Suriyeliler gibi mülteci ve göçmen gruplarına yönelik ayrımcılık yaygındır. Yabancı düşmanlığı (zenofobi), diğerinin yabancı veya topluluğun dışından geldiği algısına dayanır ve ırkçılıkla yakından ilişkilidir.
- **Yaş ve Engellilik:** Yaşlılar, gençler ve engelliler de ayrımcılığa uğrayan gruplardandır. Yaşlılarla ilgili "kendilerine bakamayacakları, toplum üzerinde yük oldukları" gibi kalıp yargılar yaygındır.
- **Diğer Farklılıklar:** Siyasi görüş, sosyo-ekonomik düzey, yaşam tarzı, meslek ve hatta fiziksel görünüm gibi birçok farklılık ötekileştirmeye konu olabilir.

- **Yaşam Alanları:** Ayrımcılık eğitim, iş, sağlık, ulaşım, sosyal güvenlik gibi farklı bağlamlarda görülmektedir. İşyerinde, okulda, mahallede, devlet kurumlarında (polis, adliye) ve sağlık hizmeti alırken ayrımcı muameleler yaşanabilir.

1.6 Ayrımcılık ve Ötekileştirmeyle Mücadele ve Çözüm Yolları

- **Saygı ve Kabul:** Bir arada yaşamanın ön koşulu, herkesin kimliklerine saygı gösteren, farklılığı bir zenginlik olarak gören ve temel hak ve özgürlük taleplerini ciddiye alan bir anlayışa sahip olmaktır.
- **Empati ve Tanıma:** Ötekileştirmemenin öncelikli yolu ötekini tanımak, anlamak ve bilmektir. Empati tanımayı gerektirir ve sadece tanımayla gelişen bir tutumdur.
- **Yasal Çerçeveler:**
  - **Ulusal Hukuk:** Türk Anayasası, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayrım gözetilmeksizin kanun önünde eşitliği güvence altına almaktadır (Madde 10). Ayrıca insan onurunun korunması (Madde 17) ve temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılamaması (Madde 14) gibi hükümler de mevcuttur. Türk Ceza Kanunu'nun 122. maddesi "Nefret ve Ayırımcılık" suçunu düzenlemektedir.
  - **Uluslararası Hukuk:** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ifade özgürlüğünü (Madde 10) ve ayrımcılık yasağını (Madde 14) güvence altına alır. Uluslararası sözleşmelerin iç hukukta üstünlüğü vardır.
- **Eşitlik Kurumları:** Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) gibi eşitlik kurumları, ayrımcılıkla mücadelede ve eşitliğin teşvikinde önemli roller üstlenir. Şikayetleri inceleme, karar verme, hukuki destek sağlama, farkındalık artırma, politika ve uygulama değişiklikleri için savunuculuk yapma gibi görevleri vardır.
- **Medyanın Rolü:** Medya, ayrımcılığı yeniden üretebildiği gibi, alternatif bir söylem geliştirerek eşitliği destekleyebilir. Haberlerde yorum yapmama, yargılamama, dışlamama, şiddeti meşrulaştırmama gibi etik ilkelere uyulmalıdır. Mağdurların kimlikleri gizli tutulmalı, onurları korunmalıdır.
- **Sivil Toplum Kuruluşları:** İnsan hakları mücadelesinde ve ayrımcılıkla mücadelede önemli bir başlangıç noktasıdır.
- **Kapsayıcı Eğitim:** Adil, kapsayıcı ve kaliteli eğitim sistemleri ve eğitimcilerin güçlendirilmesi, erişim, katılım ve öğrenme-öğretme süreçlerinin desteklenmesi önemlidir. Öğretmenlerin kendilerini sürekli geliştirmeleri ve "Tüm öğrencilerimin eğitimsel gereksinimleri için ben ne yapıyorum?" sorusunu sormaları gerekir.

1.7 Ayrımcılık Anılarının İşlevleri

- Araştırmalar, bireylerin sosyal kimliklerini hedef alan ayrımcılık ve örseleyici deneyimlere dair anılarını hatırlama ve paylaşma motivasyonlarını incelemektedir.
- Bu anılar, bireysel ve grup düzeyinde koruyucu, benlik sunumu, sosyal destek, rehberlik, empati, dayanışma ve kolektif eyleme güdüleme gibi çeşitli işlevler taşır.
- Ayrımcılık anılarının paylaşımı, benzer deneyimleri yaşayan kişiler arasında dayanışma

duygusu oluşturabilir ve sağaltıcı (iyileştirici) bir etki yaratabilir.
- Bazı durumlarda, travmatize olmamalarını sağlamak veya sosyal uyumu temin etmek amacıyla ayrımcılık anılarının yeni nesillerden gizlenmesi veya "susturulmuş anılar" olarak kalması da işlevsel olabilir.
- Anılar, kişilerin sosyal kimliklerini çevreleyen sosyo-politik ve tarihi süreçler hakkında bilinçlenmelerine ve politik kimliklerini şekillendirmelerine yol açabilir. Bu anılar, adalet ihtiyacını dile getirme ve başkalarını bilinçlendirme çabalarına da yön verebilir.
- Geliştirilen "Ayrımcılık Anılarının İşlevleri Ölçeği", bu anıların bireysel ve politik hedeflere yönelik kullanımını ölçmeyi amaçlamaktadır.

1.8 Ötekileştirmenin Tanımı ve Mekanizması

- Ötekileştirme, "ben ve biz"in dışındakilerin olumsuz algılanmasını ve değersizleştirilmesini içerir. Birey, kendi kimliğine olumlu atıflar yaparken, farklılıklara ve "ötekilere" olumsuz atıflar yaparak kendi kimliğini daha değerli kılar. Bu süreç sadece egemen grup tarafından değil, aynı zamanda egemen olmayan gruplar tarafından da baskın gruba karşı yapılabilir, böylece iki zıt kutupta kendini inşa eder.
- Ötekileştirmenin temelinde, kimlik farklılıklarının özselleştirilmesi, yani doğal farklılıklarmış gibi algılanması yatar. Bu, kimliklerin toplumsal süreçlerin sonunda ortaya çıkan, inşa edilmiş karakterlerini görmezden gelerek, bir gruba ait bir özelliğin sadece o gruba özgü, kalıcı ve değişmez bir "öz" teşkil ettiği iddiasını tartışılmaz bir gerçek olarak kabul eder.
- "Öteki" kavramı ile "ötekileştirme" kavramları arasında derin anlamsal farklılıklar vardır. "Ötekilik", diğerini bu şekilde algılayan kişinin bakış açısı ve söyleminden kaynaklanır. "Öteki" bazen bir düşman, bazen de birlikte yaşamanın imkansız görüldüğü bir gruba dönüşebilir.
- Sosyal, kültürel, ekonomik, bireysel, etnik ve toplumsal farklılıklar ötekileştirme olgusuna yol açabilir.

1.9 Nefret Hastalığı Metaforu ve İlişkili Kavramlar

- Nefret söylemi, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı gibi kavramlar, felsefi arka planında "ben" ve "öteki" arasındaki ayrıma dayalı bir ideolojiyi barındırır ve modern çağın bir pandemisi olarak karşımıza çıkar. Nefret kavramı, sistematik ayrımcılık, ötekileştirme ve yok saymayla iç içe geçmiştir.
- Nefret suçları, eşitlik ve birlikte yaşama idealine yönelik bir tehdit oluşturan ayrımcılıkla oldukça bağlantılıdır. Ayrımcılık ve nefret suçları; hoşgörüsüzlük, önyargı ve nefret tarafından beslenir.
- Nefret söylemi, ön yargı ve basmakalıp düşünceleri oluşturmanın yanı sıra mevcut olanları da güçlendirir; bunu yaparken temel pratiklerinden biri ötekileştirmedir. "İnsan bilmediği şeyin düşmanı olabilir" ifadesi, bilginin eksikliğinin ötekileştirme ve nefreti beslediğini ima eder.
- Homofobi, yani eşcinselliğin değil, homofobinin toplumsal bir hastalık olduğu belirtilmiştir.

1.10 Ötekileştirmenin Belirtileri ve Toplumsal Etkileri

- Ötekileştirme, grupları bireysel yaşamları kısıtlayan “donuk karikatürlere” indirgeme riskini taşır. Bireyleri dil, din, ırk, cinsiyet, cinsel yönelim gibi kategorilere ayırarak onları sıkıca “kutulara hapseder”. “Dış grup” içindeki farklılıkları görmekte zorlanır ve onları homojen kabul edebilir.
- Ötekileştirme, negatif özellikler betimleyen mitler ve hikayeler yaratır. Bu, hedef gösterilen kişi veya grupların güvensiz hissetmelerine, sessizleşmelerine ve demokratik yaşama katılım haklarından vazgeçmelerine yol açar.
- Toplumsal alanda huzursuzluk ve savunmasız gruplara yönelik yaygın ön yargıların yerleşmesine neden olur.
- Ötekileştirme, kimliklerin eşitsiz bir ilişki içinde kurulduğu bir süreçtir ve benliğin, diğerinin sahip olmadığı veya eksik özellikler üzerine inşa edilmesi sürecini içerir.
- Ötekileştirmenin yaygın belirtileri arasında ayrımcılık (doğrudan veya dolaylı), damgalama ve dışlanma yer alır. Bu durum, ekonomik, politik ve sosyal olarak dezavantajlı konuma düşmeye neden olabilir.
- Medya, ötekileştiren, ön yargılı ve ayrımcı bir dil kullanarak toplumda düşmanlık ve ayrımcı duyguları tetikleyebilir. Örneğin, trans bireylere yönelik kullanılan dil ve haberleştirme biçimleri ötekileştirmeyi artırabilir.
- Toplumda bazı kesimlerin kendi deneyimledikleri ayrımcılığa karşı duyarlı olurken, kendilerini doğrudan ilgilendirmeyen ayrımcılıklara (örneğin mülteciler, bireyler) karşı duyarsız kalması “benmerkezci ayrımcılık algısı” olarak tanımlanır ve bu, “kendine Müslüman olma” hali olarak ifade edilir. Bu, toplumsal bir körlüğe ve duyarsızlığa işaret eder.
- Ötekileştirilen bireylerin toplum içinde görünür olabilmeleri ve kendilerini ifade edebilmeleri güçleşir. Susmak ve susturulmak başlı başına bir baskı unsuruyken, görünür olmak adına “öteki” yaftası yemek bir ceza mekanizmasıdır.
- Alevi ve Kürt kimliğine sahip bireylerin çocukluktan itibaren kimliklerini gizlemeye itilmeleri gibi durumlar, ötekileştirmenin yol açtığı kimlik örseleyici deneyimlerdir.

1.11 Mücadele ve “Tedavi” Yolları

- Ötekileştirmeminin öncelikli yolu “ötekini tanımak, anlamak ve bilmektir”. Empati tanımayı gerektirir ve tanımayla gelişen bir tutumdur.
- Ötekileştirmenin ortadan kaldırılmasının yolu “öteki”yi değil, “ötekileştirmeyi bitirmektir”. Anlamlı olan arayış, toplumda çatışma yaratmayan, dışlayıcı olmayan “öteki” anlayışlarının nasıl kurulacağıdır.
- Ayrımcılık önleme ve eşitlik politikaları, ırk, cinsiyet, din, engel, yaş vb. temelli ayrımcılığı önlemek ve fırsat eşitliğini gözetmek amacıyla “sıfır tolerans” ilkesini benimser. Bu tür politikalar, farkındalık eğitimleri ve şikâyet mekanizmaları içermelidir.
- Nefret söylemi ve yabancı düşmanlığı ile mücadele kapsamında ulusal stratejiler ve

eylem planlarının geliştirilmesi, etnik gruplar arası ve kültürler arası diyaloğun teşvik edilmesi önemlidir.
- Ayrımcılık deneyimleriyle ilgili otobiyografik anıların paylaşılması, benzer travmatik olayları yaşamış kişiler arasında “sağaltıcı” ve “benlik bütünleştirici” bir etki yaratabilir, kolektif travmanın işlenmesine benzer bir işlev görebilir. Bu tür paylaşımlar, empati ve dayanışma duygularını pekiştirebilir.
- Toplumda her bireyin kimliklerine saygı gösteren, temel hak ve özgürlük taleplerini ciddiye alan bir anlayışa sahip olmak ve bunu uygulamak bir arada yaşamanın ön koşuludur.

1.12 1Sosyal Kimliğin Tanımı ve Oluşumu

Toplum, doğuştan ve sonradan kazanılmış farklı özelliklere sahip kişi ve grupların belirli idealler, inançlar ve değerler etrafında bir araya gelmesiyle oluşan dinamik bir yapıdır. Bu yapı içerisinde **sosyal kimlik, bireylerin ait oldukları topluluğa bağlanmaları, orada kendilerine yer bulmaları ve topluma güvenme ihtiyaçlarından kaynaklanan bir süreçtir**. Kimliklerin oluşumunda **farklılık ve benzerlik olmak üzere iki önemli bileşen** bulunur; farklılık bireyi diğerlerinden ayrıştırırken, benzerlik bireyi diğerleriyle benzeştirir.

1.13 Ayrımcılığın Tanımı ve Sosyal Kimlikle İlişkisi

Ayrımcılık, **bir kişiye veya gruba, sahip olduğu belli bir özellik nedeniyle eşit olmayan muamele yapılmasıdır**. Bu durum, **farklılıklara olumsuz anlamlar yüklenerek, bu farklılıkların günlük yaşamda bir tehdit unsuru olarak algılanmasıyla ortaya çıkan derinleşen olumsuz bir toplumsal olgudur**. Ayrımcılık, **kimlik farklılıklarının özselleştirilmesi, yani doğal ve değişmez farklılıklarmış gibi algılanması ilkesine dayanır**. Kaynaklar, ayrımcılığı “gayrimeşru bir kriterin uygulanmasına dayalı yapılan eşitsiz muamele” olarak da tanımlar. Ayrıca, **ayrımcılık yasağı, eşitlik ilkesiyle içsel bir bağlantıya sahiptir ve eşitliğin “olumsuz anlatımı” olarak kabul edilir**.

Ayrımcılık, **kimliklerin eşitsiz bir ilişki içinde kurulduğu bir süreçtir** ve **benliğin, diğerinin sahip olmadığı veya eksik özellikler üzerine inşa edilmesi sürecini içerir**. “Öteki” olarak tanımlanan, “bizden olmayan, bilmediğimiz, korktuğumuz” kişidir.

1.14 Ayrımcılık Biçimleri

- **Doğrudan Ayrımcılık**: Bir kişi veya grubun farklılıkları nedeniyle açıkça eşit olmayan bir muamele görmesidir. Buna hakaret, alay, aşağılama, yaftalama ve nefret söylemi gibi geniş bir yelpazedeki davranışlar dahildir.
- **Dolaylı Ayrımcılık**: Fark edilmesi daha güç olan, genellikle imalar veya dolaylı ifadelerle ortaya çıkan bir ayrımcılık türüdür. “Yok sayma” bu tür ayrımcılığın en belirgin biçimlerindendir. Görünüşte tarafsız bir uygulama veya kuralın sonuçları bakımından ayrımcılık yaratmasıdır.

- **Pozitif Ayrımcılık**: Ayrımcılığa uğrayan grupların lehine geliştirilen politika, strateji, yöntem ve uygulamalardır. Bu, **eşitlik ilkesini bozmaz, aksine yapısal eşitsizliği ortadan kaldırmayı hedefler**. Mevcut yapısal eşitsizlik ortadan kalkana kadar dezavantajlı grubun fırsatlarda ve sonuçlarda eşitliğe ulaşmasını amaçlar.
- **Kesişimsel Ayrımcılık**: Çeşitli ayrımcılık biçimlerinin bir araya gelerek belirli bir grubu daha da dezavantajlı hale getirmesi durumudur, örneğin siyah, yoksul ve kadın olmak veya eşcinsel mülteci olmak.

1.15 Ayrımcılığın Nedenleri ve Mekanizmaları

- **Kimlik ve Farklılıklar**: Toplumlar farklılık üzerine inşa edilmiştir. Din, ırk, dil, cinsiyet, yaşam tarzı gibi unsurlar kimlik inşasında merkezi role sahiptir. Ten rengi, beden yapısı, değerler veya yaşam tarzı gibi nesnel veya soyut farklılıklar "öteki"nin tanımlanmasına yol açar.
- **Ön Yargılar ve Kalıp Yargılar**: Ön yargı, bir şeyi yeterince bilmeden varılmış bir kanıdır ve ayrımcılığı besleyen bir tahakküm mekanizmasıdır. Kalıp yargılar, farklı sosyal sınıf veya gruplara ilişkin kaynaksız ve genellemeci inançlardır. Medya gibi kültürel arenalar, kalıp yargıların ve ön yargıların oluşmasında ve yayılmasında etkili olabilir.
- **İktidar İlişkileri**: Nefret söylemi ve nefret suçları, yapısal hiyerarşilerden ve güç ilişkilerinden ayrı düşünülemez. Ayrımcılık, egemen grubun farklılıkları baskılamasıyla başlayabilir ve hâkim kültürel yapı tarafından bir tehdit olarak algılanabilir.
- **Toplumsal Dinamikler**: Toplumsal, kültürel, ekonomik, bireysel ve etnik farklılıklar ötekileştirmeye neden olabilir. İnsanlar, kendileri gibi olanlara pozitif, kendileri gibi olmayanlara ise negatif nitelikler yükler. Kendilerinden farklı kişileri kendi yaşam tarzlarına tehdit olarak algılama eğilimi vardır.
- **Bilgi Eksikliği ve Empati Yoksunluğu**: **"İnsan bilmediği şeyin düşmanı olabilir"** ifadesi, bilginin eksikliğinin ötekileştirme ve nefreti beslediğini ima eder. Kişi tanımadığı bir şeyin yerine kendini koyamayacağı gibi, bilmediği şeyin düşmanı da olabilir.

1.16 Ayrımcılığın Sosyal Kimlik Üzerindeki Etkileri

Ayrımcılık, bireyler ve gruplar üzerinde yıkıcı sosyo-psikolojik ve sosyo-legal etkiler yaratır.

- **Dezavantajlı Konum**: Ayrımcılık, grupları ekonomik, politik ve sosyal olarak dezavantajlı konuma getirebilir.
- **Benlik ve Kimlik Örselenmesi**: Bireylerin sosyal kimliklerini hedef alan küçümseyici, alaycı, tehdit edici sözler ve davranışlar, kimlik örseleyici deneyimlerdir. Bu durum, bireylerin kendi kimliklerine dair olumsuz duygulara kapılmalarına, içe kapanmaya, sessizleşmeye ve demokratik yaşama katılım haklarından vazgeçmelerine yol açabilir. Alevi ve Kürt kimliğine sahip bireylerin çocukluktan itibaren kimliklerini gizlemeye itilmeleri gibi durumlar, ötekileştirmenin yol açtığı kimlik örseleyici deneyimlerdir.
- **Güvensizlik Hissi**: Ayrımcılığa maruz kalan bireyler toplum içinde kendilerini

güvensiz hissedebilirler. Özellikle Müslümanlar gibi hedef gruplar, camilere gitmekten veya dini kıyafetler giymekten korkarak kamusal yaşamdan uzak kalabilir, hatta oto-sansür uygulayabilirler.

- **Toplumsal Kutuplaşma ve Nefret Söylemi**: Kimlik siyasetlerinin yükselmesi, toplumları kimlik kamplarına bölebilir ve kimlik savaşlarına dönüşebilir. Nefret söylemi, ön yargıları güçlendirerek ayrımcılığı tetikler ve toplumsal barışı tehdit eder. Medya, bu süreçte hem çeşitliliği öne çıkarma hem de çatışmayı sıradanlaştırma ve yayma potansiyeline sahiptir.
- **Gettolaşma ve Dışlama**: Ayrımcılığın en sistematik hallerinden biri gettolaşmadır, bu da belirli grupların (örneğin Yahudilerin) kısıtlı yaşam alanlarına sıkıştırılması anlamına gelir.
- **Bireysel Düzeyde (Ek Etkiler)**: Korku, endişe, içe kapanma, topluma yabancılaşma, kültürel kayıp ve itibarsızlaşmaya yol açar. Potansiyellerine ulaşmalarını engeller ve hak ve özgürlüklerden yararlanmayı kısıtlar.
- **Toplumsal Düzeyde (Ek Etkiler)**: Toplumsal barışı ve uyumu tehdit eder. Adalet duygusunu ortadan kaldırır ve ahlaki yapıları aşındırır. Toplumsal yapının bozulmasına hatta çökmesine yol açabilir.

1.17 Ayrımcılık Anılarının İşlevleri

Ayrımcılık ve kimlik örselenmesi deneyimlerine dair otobiyografik anılar hem bireysel hem de grup düzeyinde çeşitli işlevler üstlenir. Bu anılar, bireylerin yaşadıkları zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olur ve şu işlevleri içerebilir:

- **Yönlendirme ve Koruma**: Anılar, kişiye, ailesine ve sosyal grup üyelerine destek ve rehberlik sunarak korunma amaçlı uyarılar ve tavsiyeler vermek için kullanılabilir.
- **Benlik Sunumu ve Güçlenme**: Bireyler, sosyal kimlikleriyle bağlantılı anılarını, bulundukları konumu meşrulaştırmak veya gurur kaynağı olarak sunmak için kullanabilirler. Ayrımcılık deneyimleri yaşayan kişiler, okuyarak ve bilinçlenerek daha güçlü hale gelebilir ve kendilerini savunma kaynakları edinebilirler.
- **Sosyal Destek ve Empati**: Ayrımcılık anılarının paylaşılması, benzer deneyimler yaşayan diğer kişilerle veya farklı kimliklerden duyarlı bireylerle dayanışma, empati ve sosyal bağlar kurulmasına olanak tanır. Bu tür paylaşımlar, “sağaltıcı” (iyileştirici) ve “benlik bütünleştirici” bir etki yaratabilir, kolektif travmanın işlenmesine benzer bir işlev görebilir.
- **Kimliklenme ve Politik Bilinçlenme**: Olumsuz deneyimler, kişiyi sosyal kimliğini kuşatan sosyo-politik ve tarihi süreçler hakkında bilinçlenme ve bilgilenme sürecine sevk edebilir. Bu süreç, politik kimliğin konsolide olmasına ve toplumsal değerlerin netleşmesine katkı sağlar.
- **Kolektif Eyleme Güdüleme**: Ayrımcılık anıları, kolektif eylem ve örgütlenme süreçlerinde tartışmalara dahil edilerek, adaletsizlik algısını belirginleştirebilir ve kolektif eyleme katılımı pekiştirebilir.

1.18 Ayrımcılığın Yaygın Olduğu Alanlar/Gruplar

Ayrımcılığa neden olan faktörler arasında **etnik köken, sosyo-ekonomik düzey, dini inanç, engellilik, cinsiyet, yaş, cinsel yönelim, siyasi görüş ve mültecilik/göçmenlik** gibi faktörler bulunmaktadır. Türkiye'de yapılan araştırmalar, kişilerin etnik kimlik, siyasi kimlik, cinsel kimlik ve dini görüş gibi birçok faktör nedeniyle ayrımcılığa maruz kaldığını göstermektedir.

- **Etnik ve Dini Kimlikler**: Aleviler, Ermeniler ve Kürtler gibi etnik ve dini azınlıklar, tarihsel ve güncel olarak ayrımcılık deneyimlerine maruz kalmaktadır. İslamofobi de Müslümanlara yönelik düşmanlık, korkma ve nefret etme hali olarak tanımlanır.
- **Cinsiyet ve Cinsel Yönelim**: Kadınlar ve bireyler ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Bu ayrıştırma "doğal olmayan, anormal, toplum için zararlı" bir konuma koyarak ötekileştirir. Mültecilere/göçmenlere ve cinsel yönelimleri ile çelişen gruplara yönelik ayrımcılık, toplumsal olarak kökleşmiş önyargılarla daha fazla öne çıkmaktadır.
- **Mülteciler/Göçmenler**: Özellikle Suriyeliler gibi mülteci ve göçmen gruplarına yönelik ayrımcılık yaygındır. Yabancı düşmanlığı (zenofobi), diğerinin yabancı veya topluluğun dışından geldiği algısına dayanır ve ırkçılıkla yakından ilişkilidir.
- **Yaş ve Engellilik**: Yaşlılar, gençler ve engelliler de ayrımcılığa uğrayan gruplardandır.
- **Diğer Farklılıklar**: Siyasi görüş, sosyo-ekonomik düzey, yaşam tarzı, meslek ve hatta fiziksel görünüm gibi birçok farklılık ötekileştirmeye konu olabilir.
- **Yaşam Alanları**: Ayrımcılık eğitim, iş, sağlık, ulaşım, sosyal güvenlik gibi farklı bağlamlarda, işyerinde, okulda, mahallede, devlet kurumlarında (polis, adliye) ve sağlık hizmeti alırken yaşanabilir.

1.19 Ayrımcılıkla Mücadele ve Çözüm Önerileri

Ayrımcılıkla mücadele, yalnızca hukuki düzenlemelerle değil, aynı zamanda toplumsal farkındalık ve kültürel değişimle mümkündür.

- **Yasal ve Politik Çerçeve**:
  - Ayrımcılığı önleme ve eşitlik politikaları, ırk, cinsiyet, din, engellilik, yaş gibi temellere dayalı ayrımcılığa **"sıfır tolerans"** ilkesiyle yaklaşır. Bu politikalar, fırsat eşitliğini gözetir, farkındalık eğitimleri ve şikâyet mekanizmaları içerir.
  - Mevzuatta sıralanan ayrımcılık temelleri daha esnek, dinamik ve ilişkisel hale getirilmeli; kategoriler donuk karikatürlere indirgenmemelidir. Türk Ceza Kanunu'ndaki ayrımcılıkla ilgili maddelerin uygulanabilirliğinin artırılması ve yaptırımların caydırıcı olması önemlidir. Cinsel yönelim ayrımcılığının açıkça tanınması ve ayrımcılık temelleri arasındaki hiyerarşinin ortadan kaldırılması gibi kapsamlı bir çerçeve yasasına ihtiyaç vardır.
  - Türk Anayasası, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayrım gözetilmeksizin kanun önünde eşitliği güvence altına almaktadır (Madde 10). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) de ifade

özgürlüğünü ve ayrımcılık yasağını güvence altına alır.

- **İnsan Hakları Kurumlarının Rolü**: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) gibi eşitlik kurumları, ayrımcılıkla ve nefret söylemiyle mücadelede önemli roller üstlenir. Bu kurumlar, şikâyetleri inceleyebilir, hukuki destek sağlayabilir, politika değişikliklerini savunabilir ve farkındalık kampanyaları düzenleyebilir.
- **Medyanın Sorumluluğu**: Medya, ayrımcılığı ve nefret söylemini yaymaktan kaçınmalı, çeşitliliği ve farklılığı öne çıkaran, toplumsal barışı destekleyen bir dil kullanmalıdır. Haberlerde kişisel bilgiler, yorumlar ve genellemelerden kaçınılmalı, masumiyet karinesi gözetilmeli ve şiddet dili kullanılmamalıdır. Mağdurların kimlikleri gizli tutulmalı, onurları korunmalı; cinsiyetçi, ırkçı ve ayrımcı söylemlerden uzak durulmalıdır.
- **Ötekini Tanıma ve Anlama (Empati)**: Ayrımcılığın üstesinden gelmenin temel yolu, **"ötekini tanımak, anlamak ve bilmektir"**. Empati, tanımayla gelişen bir tutumdur. Yalnızca retorik düzeyde ayrımcılığa karşı olduğunu belirtmek yerine, somut uygulamalarla desteklenmesi gerekmektedir.
- **Sosyal Girişimler ve Dayanışma Ağları**: "Karanlıkta Diyalog" gibi projeler, farklı deneyimleri yaşatarak empati oluşturmayı hedefler. KAMER gibi sivil toplum kuruluşları, dezavantajlı gruplara hukuki, psikolojik ve sosyal destek sunarak dayanışma sağlar. Yerel düzeydeki dayanışma ağları, toplumsal dışlanmaya karşı etkin bir potansiyel taşır. Sosyal ağlar ve dijital platformlar da kolektif eylemi ve dayanışmayı güçlendirme potansiyeline sahiptir.
- **Eğitim**: Eğitim ortamlarında öğretmenler, okul yöneticileri, aileler ve öğrenciler farkında olmadan algı, ön yargı ve kalıp yargılarıyla öğrencilere farklı davranabilmektedir. **Kapsayıcı bir bakış açısı benimsenerek, sistematik sorunların çözümüne yönelik tedbirler alınmalıdır**. Ayrımcılık önleme ve eşitlik eğitimleri önemlidir. Öğretmenlerin mesleki gelişimlerini sürekli gerçekleştirmesi ve yansıtıcı düşünme merkezli bir anlayış geliştirmesi ("Tüm öğrencilerimin eğitimsel gereksinimleri için ben ne yapıyorum?") önemlidir.

Sonuç olarak, **her bireyin kimliğine saygı duyan kapsayıcı bir toplumsal anlayışla, eğitim, medya etiği ve sosyal dayanışma gibi alanlarda atılacak adımlar, ayrımcılıkla mücadelede önemli rol oynamaktadır**.

1.20 Anahtar Terimler Sözlüğü

- **Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA):** Bir ölçek geliştirme çalışmasında, veri setindeki değişkenler arasındaki ilişkileri azaltarak temel faktörleri veya alt boyutları belirlemek için kullanılan istatistiksel bir teknik.
- **Aidiyet:** Bir gruba veya topluluğa ait olma hissi; kimlik inşasının temel unsurlarından biridir.
- **Antisemitizm:** Yahudilere karşı duyulan nefret, önyargı ve ayrımcılık.
- **Ayrımcılık:** Bir kişi veya gruba, belirli bir özelliğe sahip olması nedeniyle diğerlerinden farklı ve olumsuz muamele yapılması.
- **Ayrımcılık Anılarının İşlevleri Ölçeği (AAİÖ):** Ayrımcılık ve kimlik örseleyici

deneyimlerle ilgili otobiyografik anıların işlevsel kullanımlarını ölçmek için geliştirilmiş bir araç.
- **Basıklık (Kurtosis):** Bir istatistiksel dağılımın sivrilik veya basıklık derecesini gösteren bir ölçü.
- **Benlik İşlevi (Otobiyografik Bellek):** Otobiyografik anıların bireyin kendi kimliğini, tutarlılığını ve gelişimini şekillendirmesi.
- **Biyoetik:** Tıp ve biyolojideki ahlaki konuları inceleyen etik alanı.
- **Birlikte Yaşama:** Farklılıkların bir arada, uyum içinde var olabilmesi durumu; ötekileştirmemenin ön koşulu.
- **Chi-Square (Ki-Kare) Değeri:** Doğrulayıcı Faktör Analizinde (DFA) bir modelin gözlemlenen veri ile ne kadar uyumlu olduğunu ölçmek için kullanılan bir istatistiksel değer.
- **Cronbach Alfa Katsayısı:** Bir ölçeğin iç tutarlılığını veya güvenilirliğini ölçmek için kullanılan bir katsayı.
- **Çarpıklık (Skewness):** Bir istatistiksel dağılımın simetri veya asimetri derecesini gösteren bir ölçü.
- **Damgalama (Stigma):** Bir bireyin veya grubun belirli bir özelliğinden dolayı toplum tarafından olumsuz olarak etiketlenmesi ve dışlanması.
- **Dindarlık:** Dini inançların yoğunluğu ve tutarlılığı ile dini uygulamaların derecesi. Kamu, özel ve halk dindarlığı gibi türleri vardır.
- **Doğrudan Ayrımcılık:** Açıkça, belirli bir özelliğe (ırk, cinsiyet, din vb.) dayalı olarak yapılan ayrımcı muamele.
- **Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA):** Önceden belirlenmiş bir faktör yapısının (bir ölçekteki alt boyutlar gibi) bir veri setinde ne kadar iyi temsil edildiğini test etmek için kullanılan istatistiksel bir teknik.
- **Dolaylı Ayrımcılık:** Görünüşte tarafsız bir uygulama veya kuralın, sonuçları bakımından belirli bir gruba karşı ayrımcılık yaratması.
- **Ehl-i Kitap:** İslam hukukunda, Müslüman olmayan ancak kutsal kitapları olan (Yahudiler ve Hıristiyanlar gibi) topluluklar için kullanılan bir terim.
- **Ekolojizm:** Doğa ile uyumlu yaşamı ve insan merkezli olmayan yaklaşımları savunan felsefi ve toplumsal hareket.
- **Etnik Köken:** Bir bireyin ait olduğu kültürel veya ırksal grup.
- **Farkçılık Irkçılığı (Differentialist Racism):** Biyolojik üstünlük yerine kültürel farklılıkların bir arada yaşamaya engel olduğunu iddia eden yeni ırkçılık biçimi.
- **Flaş Anı (Flashbulb Memory):** Kişisel veya önemli kamusal olaylara dair canlı, detaylı ve duygusal olarak yoğun anılar.
- **Frontex:** Avrupa Sınır ve Sahil Güvenliği Ajansı; AB dış sınırlarının yönetiminden sorumlu kurum.
- **Gettolaşma:** Belirli bir azınlık grubunun, genellikle ayrımcılık ve dışlanma sonucunda, bir kentin belirli bir bölgesinde yoğunlaşarak tecrit edilmesi.
- **Goodness of Fit Index (GFI):** Doğrulayıcı Faktör Analizinde (DFA) model uyumunu değerlendiren bir indeks.
- **Habitus:** Pierre Bourdieu tarafından tanımlanan, bireylerin toplumsal koşulları ve pratikleriyle şekillenen, yatkınlıklarını ve sınıflandırma sistemlerini içeren bir kavram.

- **Heteronormativite:** Toplumun ve kültürün, cinsel yönelim ve ikili cinsiyet sistemi (kadın/erkek) doğrultusunda “normal” ve “ideal” varsayıldığı bir iktidar sistemi.
- **İçe Kapanma İşlevi:** Ayrımcılık anılarının bireyin iç dünyasına çekilme, kendini izole etme şeklinde kullanılması.
- **İyi Niyet Uyum İndeksi (AGFI):** Doğrulayıcı Faktör Analizinde (DFA) model uyumunu değerlendiren, GFI’ya benzer ancak serbestlik derecesine göre düzeltilmiş bir indeks.
- **Kalıp Yargı (Stereotype):** Belirli bir kategoriyle eşleştirilen abartılmış inançlar; kişiyi nesnellikten uzaklaştırıp yanlış kararlara yol açabilir.
- **Kesişimsel Ayrımcılık:** Birden fazla ayrımcılık biçiminin (örn. cinsiyet ve etnik köken) bir araya gelerek belirli bir grubu daha dezavantajlı hale getirmesi.
- **Kimliklenme:** Otobiyografik anıların sosyal kimliği inşa etme ve güçlendirme yönünde organize edilmesi.
- **KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) Testi:** Faktör analizi için verilerin uygunluğunu belirleyen bir test.
- **Kolektif Eylem:** Ortak bir hedef veya adaletsizlik algısıyla bir araya gelen sosyal grupların gerçekleştirdiği eylemler.
- **Kolektif Eyleme Güdüleme:** Ayrımcılık anılarının bireyleri kolektif eyleme katılmaya veya desteklemeye teşvik etmesi.
- **Kolektif Hafıza (Collective Memory):** Bir sosyal grubun veya toplumun paylaştığı, inşa ettiği ve yeniden kurguladığı geçmişe dair anılar ve yorumlar.
- **Mülteci/Sığınmacı Olma:** Kardaş & Yıldırım’ın Ötekileştirme Davranışları Ölçeği’nde yer alan, göçmen ve sığınmacılara yönelik ayrımcılığı kapsayan bir alt boyut.
- **Nefret Söylemi:** Belirli kişi veya grupları aşağılayan, düşmanlığı körükleyen, ayrımcı ve provokatif dil kullanımı.
- **Nesnel Karşılaştırma:** Ten rengi veya beden yapısı gibi somut özellikler üzerinden yapılan farklılık karşılaştırması.
- **Yeni Irkçılık:** Biyolojik temelli ırkçılık yerine, kültürel farklılıkları vurgulayarak ve bir arada yaşamayı mümkün görmeyerek ortaya çıkan ırkçılık biçimi.
- **Normalizasyon:** Bir durumun veya davranışın toplum tarafından doğal veya kabul edilebilir olarak algılanması süreci.
- **Oryantalizm:** Batı’nın Doğu üzerindeki otorite kurma ve onu belirli bir imaj üzerinden tanımlama çabası; Edward Said tarafından eleştirilmiştir.
- **Otobiyografik Bellek:** Bireyin kendi yaşamına ait olayları ve deneyimleri hatırlama yetisi.
- **Ötekileştirme Davranışları Ölçeği (ÖDÖ):** Okul müdürlerinin ötekileştirme davranışlarını belirlemek amacıyla geliştirilen geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı.
- **RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation):** Doğrulayıcı Faktör Analizinde (DFA) model uyumunu değerlendiren bir indeks; modelin popülasyonda ne kadar iyi temsil edildiğini gösterir.
- **Sermaye (Bourdieu):** Bireylerin toplumsal alanda sahip olduğu ve bağlama göre işlev kazanan dini, ekonomik, kültürel veya sembolik değerler.
- **SIMCA (Social Identity Model of Collective Action):** Sosyal kimlikle özdeşleşmenin kolektif eyleme katılımı nasıl etkilediğini açıklayan model.

- **Soyut Karşılaştırma:** Değer veya yaşam tarzı gibi soyut kavramlar üzerinden yapılan farklılık karşılaştırması.
- **Sözlü Tarih:** Özellikle madun ve dezavantajlı kimliklerin yakın tarihteki olayları nasıl anımsayıp yeniden kurguladıklarını inceleyen çok disiplinli çalışma alanı.
- **Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK):** Türkiye'de insan hakları ve eşitliğin korunması ve geliştirilmesi amacıyla kurulmuş bir kurum.
- **Varyans:** Bir veri setindeki değerlerin ortalamadan ne kadar saptığını gösteren istatistiksel bir ölçü.
- **Yönlendirici İşlev (Otobiyografik Bellek):** Otobiyografik anıların bireyin mevcut sorunları çözmek ve hedeflere ulaşmak için rehberlik etmesi.
- **Zımmi:** İslam hukukunda, İslam devleti içinde yaşayan ve dinlerini serbestçe uygulayan, belirli vergiler karşılığında koruma altında olan gayrimüslimler için kullanılan terim.